Всього один раз я бачив його,— було це в Будапешті. Угорщина святкувала п'яту річницю свого визволення. Увечері в приміщенні парламенту відбувався урядовий прийом. Святкові столи, люстра вогнів, музика, гомін, і ось все стихло, погляди всіх — до виходу, звідки наближається повагом він, богатир Півночі, з усмішкою на вустах, в ореолі сивини. В руці у нього палиця, однак вона не робить його старим, а мовби ще більше підкреслює природну величавість постави. Сивина срібна, чиста, вона аж сяє навкруг великої голови з великим, випуклим лобом, а в зірких, по-молодому блискучих очах — привіт, усміх і доброзичливість людини, яка сама зазнала в житті багато горя і, може, тому бажає іншим багато добра.

Радісно було дивитись, як його тут люблять, шанують. Спеціально запрошений на свято молодої Угорщини, він, незважаючи на похилий вік, прибув, перетнувши кілька кордонів. Всесвітньовідомий письменник, ветеран міжнародного робітничого руху, він був на цьому святі жаданим гостем. У молодості він сам був робітником, і, може, тому до нього зараз на "ти" звертався літній робітник з Чепеля; товаришем називав його кадровий працівник партії, що півжиття провів по хортистських тюрмах; і навіть молода селянка, яка щойно завзято вигоцувала чардаш, з радісним подивом дивилась на нього, хоч вона, можливо, тільки оце тут про нього вперше почула.

Тут, у парламенті, нас познайомили. Був він на півсторіччя старший За мене, сіле нам було про що говорити, бо хоча те його півсторіччя, що зосталося в нього за спиною, було мені відоме лише з його чудових книг і життєвий досвід цієї людини був величезний, проте й він, великий трудівник літератури, не бачив дечого того, що бачило моє покоління, скажімо, не бачив цього парламенту розбитим, не чув гуркоту війни, його, на відміну від нас, не обпалювало її велетенське полум'я, що до неба вставало на дунайських цих берегах... Найглибшу пошану викликав він до себе, я дивився на нього і думав про його нелегке життя, про юність його та дитинство, про тег як він з веселою мужністю пройшов

свою путь і ніби зібрав у собі живу історію свого народу, його мудрість і поезію боротьби.

Це була єдина моя зустріч з ним. Потім його не стало.

Коли сивого Майстра вже не було на світі, мені випало відвідати його країну і побувати навіть на тому острові, обвіяному суворими північними вітрами, де минало його дитинство.

Ніч пливли ми до острова по розбурханому осінньому морю, пливли на старенькому пароплаві з моїм супутником Петером. Петер — копенгагенський робітник, активіст Товариства дружби з Радянським Союзом. Пасажирів майже не було, ми сиділи в освітленому салончику за пляшкою пива, і до пізньої" ночі точилась тиха розмова про його славетного співвітчизника, чия батрацька юність минала якраз у цих краях.

На острові, куди ми пристали вдосвіта, нас зустрів художник, керівник місцевого відділення Товариства дружби. Світання холодне, похмуре. Ще майже темно навкруги; глухо стугонить море, б'ючись об скелясті береги; свище з півночі крижаний, пронизливий вітер.

Художник сів за кермо свого маленького автомобіля, і ми втрьох поїхали в глибину острова. На голові художника міцно сидить тюбетейка, справжня наша узбецька тюбетейка, про неї веселий і енергійний господар, доки ми їхали, розповів цілу історію: на якомусь міжнародному конгресі він обмінявся своїм беретом на знак дружби з узбеком, і відтоді ця бухарська тюбетейка літо й зиму красується на його міцній голові, звеселяючи друзів і мовби бунтуючи своїм яскравим виглядом проти консервативних уподобань місцевого бюргерства.

Важкі хмари низько пливуть над островом. Сіється мжичка. Острів, що славиться своєю мальовничістю, зараз має похмурий, аж ніби навіть зловісний вигляд. Цегляні будівлі розкиданих у полях хуторів червоніють,

мов казарми. На вершинах гранітних скель північного надбережжя похмуро височать щогли військових радіостанцій. Промчала назустріч валка вантажних машин із солдатами...

Рибальське селище на краю острова. Туляться попід скелями нужденні халупи рибалок. На одній із гранітних терас угорі приліпився будиночок нашого господаря — ательє легкого літнього типу. Нелегко тут жити художникові! Власними руками виламував він скелю, створюючи місце для свого житла. Наносив грунту, зумів навіть садочок розвести на своїй кам'яній терасі. Виноград, винна вишня, персик. . Усі дерева ніби розіп-нуті на стіні сарайчика, сховані в затишку від гострих північних вітрів.

Місце таке, що не кожен до нього звикне. Шумить море внизу, імлиться сірий, туманний обрій...

Острів привабив художника, як він пояснює, своєрідним освітленням, що його не знайти в інших місцях країни, можливо, що велика вологість повітря на острові, закинутому серед морських просторів, якраз і створює це рідкісне освітлення. Саме тут художник написав ряд своїх найкращих картин. Роботи його відомі в багатьох країнах Європи. Але в майстерні острів'я-нина нестерпний холод, електрична пічка не може обігріти благеньке приміщення з скляним дахом. Тут він живе з дружиною, живуть так з молодих літ...

Двадцять років тому приїхав художник на цей острів. Приїхав юнаком, а зараз стоїть перед нами — в тюбетейці, з люлькою в зубах — уже літній сивуватий чоловік з вольовитим, мужнім обличчям трударя. Друг рибалок, він і сам схожий на простого рибалку: обвітрений, кремезний. А зіркістю очей, життєлюбною вдачею, манерою розмовляти нагадав мені він того свого співвітчизника, з котрим ми зустрічались у Будапешті.

Увечері мають відбутися збори Товариства дружби, а до того в нас є кілька вільних годин, і ми вирішуємо відвідати місто, де минали дитячі роки великого письменника. Знову дорога — в глибину острова.

Мжичка по склу, вітер. Надвечір'я календарно січневе, а за колоритом таке, як наша глибока осінь. І за годинником ще, власне, день, хоч деякі шофери уже повключали фари. Мчимося ніби в край вічних присмерків.

Похмуро, непривітно.

В руїнах замків — відгуки давніх саг, їхня суворість.

Небо — як скелі, скелі — як небо.

Важка сірість давить на душу. Пейзажі своєю хмурістю будять уяву, і тіні шекспірівських героїв, привиди середньовіччя чомусь тут відчуваються реальніше, ніж будь-де. Може, тому, що перед тим я оглядав замок

Кронборг, що, за переказами, належав колись принцові Гамлету.

Острів невеликий, і скільки їдеш по автомагістралі, весь час почуваєш подих моря — подих холодний, зимний, пронизливий. В таку пору море реве на острів штормами, рибалки з мотоботів повертаються додому мокрі, обмерзлі з голови до ніг, а нерідко море викидає на берег і ощеп'я розбитих суден.

* Художник розповідає, як кілька років тому до острова підійшло радянське судно і залишило тут молодого матроса, що раптово захворів, і як за час лікування він здружився з береговими рибалками, навчив їх своїх пісень, і вони й досі з теплотою згадують його, і в їхніх переказах він має ім'я: Співаючий Матрос. То тут, то там червоніють по острову цегляні будівлі ферм, а думка снується про те, що, може, на одній із таких

багатих ферм батракував у роки своєї юності письменник, рідне місто якого ми скоро побачимо. Це місто носить його ім'я, але не тому, що його перейменовано на честь письменника, а тому, що письменник взяв собі прізвищем назву цього маленького, нікому не відомого острівного містечка, підписав ним свої перші твори і прославив його на весь світ.

Вечоріє. Небо нижчає, ми їдемо ніби під якесь низьке сіре склепіння. Ось і містечко. Вологе й потемніле від морського вітру, червоноцегляне, давнє... Мені уявлялось, що кожен із мешканців тут пишатиметься іменем свого великого земляка. Я навіть у думці не припускав, що комусь його ім'я може бути ненависним.

А саме на таких, видно, ми натрапили. Вони щойно вийшли з бару і похмурим гуртом стояли біля вітрини, пикаті, червоні бюргери, спідлоба вислуховуючи наші розпити про Майстра. Я одразу почуваю їхню до нього неприязнь, почуваю, що стаю для них ворогом уже тільки тому, що осмілився ось так відверто, майже захоплено цікавитись: "Де він жив? Де народився?"

Вони вдають, ніби не розуміють, про кого йдеться. Знизують плечима. Переглядаються. А коли ми пішли,— вслід нам регочуть. Тупі й самовдоволені, вони ніби не належали до його роду, до його нації, такої чемної і культурної.

Біля другого бару те ж саме: крамарі, гкупщики риби, м'ясники... О, та я ж упізнав вас! Це ж він описав, намалював вас у своїх творах, висміяв в<*{.т. пиху, зажерливість, тупість... їх корчить саме його ім'я, вони б хотіли стерти його сліди, їм невтямки, що він невмирущим живе навіть у їхній ненависті. Але ж вивів, висміяв їхні вади, і вони, можновладні, теперішні "батьки міста", не можуть забути йому цього. Ненависть до нього передається у них, як спадщина, з покоління в покоління. Може б, їм було навіть вигідно пишатися ним, своїм земляком, діставати зиск із його слави, але їм несила перемогти власну свою обмеженість, ницість і ненависть до нього, який їх весело й нещадно затаврував у вічності.

Я згадав, як вшановували його в іншій країні, на берегах Дунаю, згадав, як люблять його люди моєї країни, і вони, оці купки п'яних, порозбухалих від пива тюленів, що темними гуртами юрмляться біля барів, здалися мені жалюгідними й сліпими в своєму прокляттi до того, хто орлино піднявся над ними, над їхнім убогим ситим життям.

Все ж ми розшукали той будинок, що нас цікавив. У тому вікні, звідки він, може, визирав хлопчиком, висіла біленька фіранка, а знадвору на це вікно теперішній власник будинку саме опускав важке жалюзі. Ми просили дозволу зайти оглянути помешкання, колишню домівку славного сина острова, але господар щось невиразно буркнув у відповідь, і ми вже бачили тільки червоний гладкий карк і чули грюкіт залізного бюргерського жалюзі, що його опустив домовласник, ніби відгороджуючись тим жалюзі разом і від нас, читачів його книг, і від шалених вітрів Балтики, що напористо летять на острів із вечірнього моря.

Поїхали б ми звідси в пригніченому настрої, якби не ще одна зустріч. Осторонь біля автомайстерні стояла група робітників та рибалок з щойно прибулого мотобота. Вони радо зустріли нас, дізнавшись, хто ми і чим цікавимось.

— Це дійсно той будинок, у якому народився Мортен Червоний, але власник будинку нікого туди не пускає,— сказав робітник у комбінезоні. — Він боїться навіть духу Мортена Червоного.

Робітники всі були молоді, кремезні, обвітрені, й було в їхніх статурах, в їхній силі, в їхньому гуморі щось від Мортена часів його молодості. Ми стояли з ними на узмор'ї, дивились на могутні вали, що піняво росли, біліючи в сутіні надвечір'я, і нам було не холод-

но від вологих подувів вітру; примовклі, ми слухали разом ритмічні удари хвиль. І раптом стало так ясно, що нікому не знищити тут його слідів, бо його душею тут повниться небо, вітрами його молодості

свистить увесь простір, а море, б'ючись об берег, шумить і шумить вічним шумом прибою, в ритмах якого мені вчувається: "Нексе... Нек-се..."

1960, острів Борнхольм — Київ